

การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์: การสะท้อนประสบการณ์การฝึก ภาคสนามของนักศึกษาทันตแพทย์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Learning Through Experience: Dental Students' Reflection on Community-Based Health Promotion Course

ศศิธร ไชยประสิทธิ์, ปิยะนารถ จาติเกตู, ทรงวุฒิ ดวงรัตน์พันธ์, อติวารณ วิวัฒน์คุณูปการณ,
พัชรารวรรณ ศรีศิลป์นันท์, วิชัย วิวัฒน์คุณูปการณ, อติศักดิ์ จึงพัฒน์นาเวดี
ภาควิชาทันตกรรมครอบครัวและชุมชน คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Sasitorn Chaiprasitti, Piyanart Chatiket, Songvuth Tuongratanaphan, Tidawan Wiwatkunupakan,
Patcharawan Srisilapanan, Wichai Wiwatkunupakan, Atisak Chuengpattanawadee

Department of Family and Community Dentistry, Faculty of Dentistry, Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand

ชม. ทันตสาร 2557; 35(1) : 131-140

CM Dent J 2014; 35(1) : 131-140

บทคัดย่อ

ทันตกรรมชุมชนชุมชนปฏิบัติ เป็นกระบวนวิชาบังคับที่จัดขึ้นสำหรับนักศึกษาทันตแพทย์ชั้นปีที่ 6 เพื่อเรียนรู้การปฏิบัติงานในชุมชนภายใต้แนวคิดการส่งเสริมสุขภาพแนวใหม่ ซึ่งที่ผ่านมายังไม่มีการประเมินผลการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ เพื่อเรียนรู้ประสบการณ์ที่นักศึกษาได้รับภายหลังจากการฝึกปฏิบัติงาน และประเมินผลที่ได้รับจากการจัดการเรียนการสอน โดยเป็นการศึกษาด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพผ่านเรื่องเล่าที่นักศึกษาเห็นว่ามีความสำคัญต่อชีวิตซึ่งเรียนรู้ผ่านการฝึกปฏิบัติงาน รวบรวมข้อมูลตั้งแต่ปีการศึกษา 2553-2555 จำนวน 255 เรื่อง ทำการจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและประเด็นสำคัญ จากการศึกษาพบว่าการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ของกระบวน

Abstract

Background: A Community-Based Health Promotion Course is a practical-based curriculum. This course provided the sixth year dental students to 'work with' people in rural communities. Purposes of study are to gain insight into the experiences of dental students and explore learning outcomes and benefits students reported. It is a qualitative study. Students were assigned to write 1 or 2 specific events and conditions that were significant meanings for them. Data were collected through 255 critical documented essays of students from 2010-2012, using an action-oriented assessment method called Critical

Corresponding Author:

ศศิธร ไชยประสิทธิ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทันตแพทย์หญิง ดร., ภาควิชาทันตกรรมครอบครัว
และชุมชน คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Sasitorn Chaiprasitti

Assistant Professor; Dr., Department of Family and
Community Dentistry, Faculty of Dentistry,
Chiang Mai University, Chiang Mai 50200, Thailand
E-mail: chasasitorn@hotmail.com

วิชาทันตกรรมชุมชนปฏิบัติไม่เพียงแต่ได้บรรลุวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเท่านั้น ที่สำคัญยังพบว่านักศึกษามีเข้าใจ “อย่างลึกซึ้ง” ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนและทันตแพทย์ที่ทำงานในชุมชน นอกจากนี้ยังได้สะท้อนว่ากระบวนการวิชานี้ได้เอื้อโอกาสให้นักศึกษาได้ใช้ชีวิตสัมพันธ์กับผู้คนที่แตกต่างกันหลากหลาย ส่งผลให้นักศึกษามีทัศนคติต่อโลกและชีวิตที่กว้างขวางขึ้นและได้มีโอกาสทบทวนและพิจารณาด้านในตัวนของตนเอง

คำสำคัญ: การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ การเล่าเหตุการณ์วิกฤติที่มีความสำคัญ การสะท้อนประสบการณ์ของนักศึกษาทันตแพทย์

Incident Technique (CIT). Data were analyzed by using thematic and content analyses. As a result, students reported a broad range of outcomes and benefits. Their critical incident essays not only showed an achievement of the curriculum objectives, but also illustrated their “deep understanding” in everyday life of local people and community dentists. Moreover, engaging with different groups of people provided students to widen their life perspectives and introspection.

Keywords: Learning through practice, Critical Incident Technique (CIT), Dental student’s reflection

บทนำ

การจัดการเรียนการสอนโดยให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงร่วมกับการสะท้อนผลการเรียนรู้จากผู้นั้นเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในการจัดการศึกษาทางด้านการแพทย์^(1,2,3,4) สาขาวิชาทันตกรรมชุมชน ได้จัดการเรียนการสอนวิชาทันตกรรมชุมชนปฏิบัติ (DCOP602) อันเป็นกระบวนการวิชาที่จัดขึ้นสำหรับนักศึกษาทันตแพทย์ชั้นปีที่ 6 เพื่อเตรียมการสำหรับทันตแพทย์ผู้ที่ทำสัญญาบรรณาการในกระทรวงสาธารณสุขมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจวิถีชีวิตของทันตแพทย์ที่ทำงานในชุมชน 2) เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ส่งผลต่อสุขภาพ และ 3) เพื่อให้ศึกษาศาสามารถเข้าใจแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพแนวใหม่และแนวคิดอื่นที่สัมพันธ์กับการส่งเสริมสุขภาพผ่านการปฏิบัติจริง รูปแบบกระบวนการวิชาเป็นการจัดการศึกษาเป็นกลุ่มเล็กๆ ตามความสมัครใจ กลุ่มละ 4-5 คน นักศึกษาแต่ละกลุ่มจะถูกส่งให้ไปพำนักในโรงพยาบาลชุมชนและฝึกปฏิบัติงานในพื้นที่เป็นเวลา 4-5 สัปดาห์ โดยมีทันตแพทย์ในพื้นที่ซึ่งได้รับการเตรียมการและแต่งตั้งเป็นอาจารย์พิเศษภาคสนามทำหน้าที่เป็นอาจารย์สมทบช่วยในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งการจัดการศึกษาดังกล่าวยังไม่ได้จัดให้

มีการประเมินผลที่สะท้อนการเรียนรู้ที่ลึกและเป็นระบบ

การศึกษาครั้งนี้จึงต้องการประเมินผลการจัดการเรียนการสอนในกระบวนการศึกษาดังกล่าว โดยมีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ เพื่อทำความเข้าใจประสบการณ์ที่นักศึกษาได้รับภายหลังจากการฝึกปฏิบัติงานในพื้นที่ และเพื่อประเมินผลการเรียนรู้ที่นักศึกษาได้รับจากการจัดการเรียนการสอน การศึกษาครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาผ่านเรื่องเล่าที่นักศึกษาได้เรียนรู้ผ่านการฝึกปฏิบัติงาน และเห็นว่ามีมีความสำคัญต่อชีวิต (Critical Incident Technique) โดยรวบรวมตั้งแต่ปีการศึกษา 2553-2555

การประเมินผลการจัดการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอนนั้นเป็นการทำงานกับกระบวนการทางความคิดของผู้นั้น ซึ่งในแนวคิดของ มาซาโน และ เคนดอล (Marzano, Kendall 2007)⁽⁵⁾ ได้จำแนกระดับของกระบวนการคิดซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ออกเป็น 6 ระดับ ระดับที่ 1 การดึงความรู้เดิมออกมาใช้ (retrival system) เป็นการส่งผ่านความรู้ที่อยู่ในความทรงจำเดิมที่ถาวรมาสู่การปฏิบัติ ซึ่งขั้นตอนนี้เกิดขึ้นอัตโนมัติโดยที่บุคคลนั้นไม่รู้ตัวว่ากำลังดึงความรู้ขึ้นมาใช้ ระดับที่ 2 การสร้างความคิดรวบยอด (comprehensive system) เป็นกระบวนการใน

การเก็บและประมวลผลลักษณะที่สำคัญของข้อมูลให้เป็นความทรงจำถาวรใหม่ ระดับที่ 3 การวิเคราะห์ความรู้ (analysis knowledge) เป็นการขยายความรู้ผ่านระบบของการคิดแบบเป็นเหตุเป็นผล ระดับที่ 4 การใช้ประโยชน์จากความรู้ (knowledge utilization) เป็นการเอาความรู้นั้นออกมาใช้ประโยชน์เมื่อปัจเจกบุคคลนั้นๆ ต้องการทำงานบางอย่างให้สำเร็จ ระดับที่ 5 การควบคุมความรู้ (metacognitive system) เป็นกระบวนการเพื่อควบคุมการนำความคิดมาสู่ปฏิบัติการ ที่รวมถึงแต่การตั้งเป้าหมาย และการกำกับเพื่อให้เกิดความถูกต้องชัดเจน ระดับที่ 6 การคิดเชื่อมโยงถึงตนเอง (self system thinking) เป็นการจัดการกับทักษะ ความเชื่อ และอารมณ์ของปัจเจกบุคคลอย่างเชื่อมโยง ซึ่งจะกำหนด แรงบันดาลใจ และความตั้งใจในการทำงานที่ต้องใช้ความรู้ชุดนั้น ทั้งนี้ตัวผู้สอนและวิธีการจัดการเรียนการสอนมีความสำคัญต่อผลสัมฤทธิ์ของการเรียนรู้ว่าผู้เรียนจะบรรลุการเรียนรู้ในระดับใด หากพิจารณาในวิชาทันตกรรมชุมชนปฏิบัติแล้วจะเห็นว่าได้วางเป้าหมายของการจัดการเรียนการสอนไว้สูงกว่าเพียงการได้รับความรู้ ดังนั้นการได้รับทราบจากผู้เรียนประเมินว่าตนได้เรียนรู้อะไร ในระดับใด จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง และที่สำคัญต้องการข้อมูลที่จะเอียดและลึกซึ้งจากผู้เรียน

อย่างไรก็ตาม การประเมินการจัดการศึกษาสำหรับนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์การแพทย์รวมทั้งทันตแพทย์เกือบทั้งหมดเป็นการใช้แบบสอบถาม ซึ่งเป็นการประเมินที่ได้รับการตั้งข้อสังเกตว่าขาดการสะท้อนทักษะด้านลึกจากนักศึกษา ส่งผลให้ข้อมูลที่ใช้ในการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนไม่ลุ่มลึกพอ ในปัจจุบันจึงมีความสนใจในการพัฒนาวิธีการที่จะช่วยให้นักศึกษาได้สะท้อนผลการจัดการเรียนการสอนที่ตนเองได้รับ ที่เป็นการประเมินผลด้วยการวิเคราะห์จากเรื่องราวหรือบทเรียนที่แต่ละคนได้รับอันเป็นการประเมินเชิงคุณภาพ ในงานวิจัยทางแพทยศาสตร์ศึกษาก็พบว่า การประเมินการจัดการศึกษาโดยให้นักศึกษาเขียนสิ่งที่ตนได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงเป็นวิธีการที่มีความสำคัญ และเป็นทักษะที่ผู้สอนควรจะช่วยพัฒนาให้กับนักศึกษาของตน⁽⁶⁾

การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ (Learning Through Practice)

ความสนใจใน “การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ” ได้รับการให้ความสำคัญเนื่องด้วยเป็นการพัฒนาผู้เรียนผ่านประสบการณ์

ชีวิตการทำงาน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ผู้เรียนได้มีโอกาส ถกเถียง ตรวจสอบ กับความรู้นามธรรมที่ตนได้รับจากภาคทฤษฎี แล้วก่อรูปเป็นความรู้ “ของตนเอง” ดังนั้นความรู้ชุดนี้จึงยึดหยุ่น ไม่ตายตัว และมีความจำเพาะ สอดคล้องกับโลกทัศน์และประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมาของแต่ละคน (Billets 2010:12) สำหรับการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติในกลุ่มวิชาชีพ (professional) เป็นรูปแบบการแลกเปลี่ยนความเข้าใจและการปฏิบัติการจากชุมชนของคนทำงานในวิชาชีพนั้น เช่น ในกลุ่มแพทย์เกิดเรียนรู้จากแพทย์คนอื่น ๆ ว่าทำงานแบบใดจึงจะส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงานและได้รับความไว้วางใจจากสังคมไปพร้อมกัน การเรียนรู้จากคนทำงานในกลุ่มเดียวกันนี้ยังมีคุณูปการ 2 ประการคือ ในภาพกว้างนั้นเป็นการพัฒนาในเชิงปฏิบัติการของความรู้ด้านทฤษฎี นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลที่จะต้องรองและหาดุลยภาพระหว่างการปฏิบัติการจริงกับการคงไว้ซึ่งอุดมการณ์ร่วมบางอย่างของชุมชนวิชาชีพ จนในท้ายที่สุดก่อให้เกิดการสังคมนิยมร่วม (common value) และอัตลักษณ์ (identities) ของชุมชนวิชาชีพ ให้ฝังลึกในตัวของคน ๆ นั้น⁽¹⁾

การสะท้อนการเรียนรู้ (Reflection)

ความสามารถในการสะท้อนการเรียนรู้ของนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์การแพทย์ได้รับความสนใจอย่างมากในแง่มุมมองที่เป็นการช่วยให้ผู้ที่จะประกอบวิชาชีพด้านการแพทย์ ได้มีทักษะในการคิด วิเคราะห์ และทบทวนการทำงานของตนเองอย่างลุ่มลึก ในประเทศสหรัฐอเมริกาได้ระบุชัดเจนให้ การสะท้อนการเรียนรู้เป็นหนึ่งในข้อกำหนดของสมรรถนะวิชาชีพแพทย์ในประเทศ รวมทั้งเป็นประเด็นที่สถาบันที่จัดการเรียนการสอนทางด้านการแพทย์จะต้องถูกประเมินตรวจสอบ⁽⁴⁾ สำหรับในประเทศไทยนั้นยังไม่ได้ให้ความสำคัญจนมีการระบุอย่างชัดเจนในสมรรถนะวิชาชีพ ในเกณฑ์มาตรฐานผู้ประกอบวิชาชีพทันตกรรมของทันตแพทยสภา อย่างไรก็ตามในแง่ของการจัดการเรียนการสอนนั้นการสะท้อนการเรียนรู้ของนักศึกษาถือว่าเป็นประเด็นสำคัญที่จะช่วยให้เกิดการพัฒนาระบบการจัดการศึกษาที่เหมาะสม ทั้งนี้การที่ผู้สอนจะช่วยให้ผู้เรียนได้สะท้อนการเรียนรู้ของตนเองได้อย่างเต็มทีนั้น จำเป็นที่จะต้องเข้าใจว่าการสะท้อนการเรียนรู้มิใช่เพียงกระบวนการคิดเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการสะท้อนการเรียนรู้ในมิติของอารมณ์ความรู้สึก ที่สำคัญ การเรียนรู้ประการหลัง

นี้ต่างหากที่เป็นกุญแจสำคัญและมีลักษณะที่แตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ดังนั้นการศึกษาด้านการแพทย์จึงให้ความสำคัญกับผู้สอนที่ต้องช่วยให้ผู้เรียนสามารถสะท้อนการเรียนรู้ของตนทั้งในมิติของความคิดและอารมณ์ความรู้สึก⁽⁷⁾

การสะท้อนการเรียนรู้ถูกนำไปใช้ทั้งในระหว่างที่กำลังทำการเรียนการสอน (reflection-in-action) หรือหลังจากจบการเรียนการสอน (reflection-on-action) หรือใช้ทั้ง 2 วิธีร่วมกัน⁽⁸⁾ นอกเหนือจากมิติของการประเมินการเรียนการสอนแล้ว ความสำคัญอีกประการหนึ่งของการสะท้อนการเรียนรู้ก็คือ การทำหน้าที่สร้างจริยธรรมภายในตัวตน หรือช่วยให้ผู้เรียนเกิดทักษะชีวิตในการควบคุมตนเอง (self regulation) ทั้งนี้เพราะวิธีการนี้จะสร้างเงื่อนไขให้ผู้เรียนได้มีโอกาสทบทวนตนเองหลังจากได้ประยุกต์ใช้ความรู้ และทักษะฝีมือ ซึ่งจะนำไปสู่การปรับตัวเข้าสู่วิชาชีพ และการตระหนักในคุณค่า และอุดมการณ์ของความเป็นวิชาชีพ⁽⁹⁾ ความคาดหวังในการสะท้อนการเรียนรู้ที่ทั้งเป็นการประเมินการจัดการเรียนการสอนอย่างลึกซึ้งและการช่วยกระตุ้นการทบทวนเชิงจริยธรรมดังกล่าว ทำให้วิธีการที่นิยมใช้กันมาตั้งแต่ดั้งเดิม ด้วยการตั้งคำถามปลายเปิดให้ผู้เรียนสะท้อนการเรียนรู้ของตนมีข้อจำกัด แม้ว่าจะเป็นการประเมินที่ง่ายและสะดวก ให้ภาพรวมกว้างๆ แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับประสบการณ์ที่จำเพาะของปัจเจกบุคคล ทั้งนี้เพราะไม่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สะท้อนการเรียนรู้ในทักษะและการให้คำหมายของตนเอง ดังนั้นการประเมินการเรียนการสอนปัจจุบันจึงมีความต้องการอย่างยิ่งที่จะมีเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถสะท้อนประสบการณ์ของตนได้อย่างลึกซึ้ง

การเล่าเหตุการณ์วิกฤติที่มีความสำคัญ (Critical Incident Technique)

ในขณะที่ในแวดวงการศึกษามีความสนใจในประเด็นที่จะช่วยให้ผู้สอน ได้มีเครื่องมือและวิธีการในการช่วยให้ผู้เรียนมีทักษะในการสะท้อนกระบวนการเรียนรู้ของตน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา⁽⁷⁾ การเขียนเรื่องราวถึงวิเคราะห์เกี่ยวกับเหตุการณ์วิกฤติที่มีความสำคัญในทักษะของบุคคล (Critical incident analysis) เป็นวิธีการที่ได้รับความนิยมอย่างมาก โดยเฉพาะในการจัดการศึกษาที่เป็นการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะโดยพื้นฐานแล้วผู้เรียนที่ต้องการสะท้อนประสบการณ์ของตนอย่างเต็มใจจะมีจุดเริ่มต้นจากการที่ตน

ต้องตอบสนองต่อประสบการณ์ที่เร้าความรู้สึก ไร้ประเด็นของจริยธรรม หรือ ถูกทำให้ตั้งคำถามกับความรู้ที่ตนเองได้รับ หลายครั้งเป็นเหตุการณ์ที่สร้างความลำบากใจและกระตุ้นให้ต้องหาคำตอบจากความรู้ชุดอื่น จากความเชื่อ หรือ ญาณทัศนะแบบอื่น⁽⁹⁾ มากไปกว่านั้นข้อเขียนดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นการเรียนรู้ในระดับลึก (deep learning) อันหมายถึงทักษะและข้อถกเถียงในการประยุกต์ใช้ความรู้ ในการแก้ไขปัญหาและความรับผิดชอบของผู้เรียน⁽⁷⁾

การเล่าถึงวิเคราะห์เหตุการณ์วิกฤติที่สำคัญและอยู่ในความทรงจำ (Critical Incident Technique) นี้เป็นการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลผ่านเรื่องเล่าที่เป็นข้อเขียน โดยประเมินจากเหตุการณ์ที่มีการกระทำจริง (action-oriented assessment method) เทคนิคนี้จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเล่าเรื่องได้ครบองค์ประกอบในทางพฤติกรรมศาสตร์ ทั้งในด้านพฤติกรรมปัญหา อารมณ์ความรู้สึกและการแสดงออก ผู้เรียนจึงถูกตั้งเงื่อนไขให้เสนอเรื่องเล่าครอบคลุมรายละเอียด 3 ประการ คือประการแรก การพรรณนาให้เห็นถึงฉากหรือบริบทของเหตุการณ์ ประการที่สอง เล่าให้เห็นการเผชิญหน้าและพฤติกรรมแสดงออกของตัวละครสำคัญที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์นั้น และประการสุดท้าย ผลลัพธ์จากเหตุการณ์ดังกล่าว⁽¹⁰⁾

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาผ่านเรื่องเล่าที่นักศึกษาได้เรียนรู้ผ่านการฝึกปฏิบัติงาน และเห็นว่ามีความสำคัญต่อชีวิต (Critical Incident Technique) โดยจะให้ให้นักศึกษาเลือกเหตุการณ์ที่ตนเองคิดว่าได้เรียนรู้และอยู่ในความทรงจำเพียง 1 เหตุการณ์ และเขียนเรื่องเล่าโดยมีเนื้อหาที่ครอบคลุมประเด็นต่อไปนี้ 1) เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นเมื่อใด ที่ไหน 2) วัน เวลา สถานที่ บรรยากาศของเหตุการณ์ 3) มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นในรายละเอียด (what happen) โดยเขียนให้เห็นว่ามีใครเกี่ยวข้องบ้างในเหตุการณ์นั้น ตอนนั้นแต่ละคนกำลังทำ (action) อะไรอยู่ แต่ละคน พูด แสดงอาการ แสดงอารมณ์ ได้เถียง หรือ ตอบโต้ อย่างไร 4) ขณะนั้นผู้เล่าเรื่อง “รู้สึก (feel)” อย่างไร และ “คิด (think)” อย่างไร และแสดงออก (action) อย่างไร 5) มีผลลัพธ์หรือกระทบอะไรที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ดังกล่าว และ 6) จากเหตุการณ์นั้นผู้เล่าเรื่องได้เรียนรู้อะไรบ้างในรายละเอียด โดย

ทำการเก็บข้อมูลตั้งแต่ปีการศึกษา 2553 จนถึง 2555 จากนั้นทำการจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และประเด็นสำคัญ (thematic analysis)

ผลการศึกษา

จากการวิเคราะห์ข้อเขียนของนักศึกษาชั้นปีที่ 6 ในปีการศึกษา 2553 จำนวน 87 เรื่อง ปีการศึกษา 2554 จำนวน 80 เรื่อง และ ปีการศึกษา 2555 จำนวน 88 เรื่อง รวมทั้งสิ้น 255 เรื่อง พบว่านักศึกษาได้เรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติงานภาคสนามในหลายแง่มุม ที่มากกว่าแง่มุมทางวิชาการ โดยสามารถแบ่งการเรียนรู้ที่นักศึกษาได้รับออกได้เป็น 4 ประเด็นสำคัญ คือ 1) การเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นและเรียนรู้ในการปฏิบัติตนเพื่อความเป็นวิชาชีพ 2) การเรียนรู้ที่จะเปิดทัศนคติในการมองโลกมองชีวิตให้กว้างขวางขึ้น 3) การเรียนรู้และทำความเข้าใจตัวตนด้านใน และ 4) การได้ทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพและแนวคิดอื่นที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่า นักศึกษาทุกปีการศึกษาเลือกนำเสนอประเด็นแรกสูงสุด ถึงประมาณ 1 ใน 3 รองลงมาคือประเด็นที่ 2 และ 3 ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน ส่วนประเด็นสุดท้ายนักศึกษาเลือกที่จะกล่าวถึงน้อยกว่าประเด็นข้างต้นทั้งหมดอย่างมาก (ดังแสดงในตารางที่ 1)

หากพิจารณาแต่ละประเด็นในรายละเอียดจากข้อเขียนที่สะท้อนโดยนักศึกษา (ตารางที่ 2) จะเห็นว่านักศึกษาได้รับการเรียนรู้ที่ลุ่มลึก (deep learning) ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงประเด็นสำคัญ (theme) ที่นักศึกษาได้เรียนรู้จากการฝึกภาคสนามแยกตามปีการศึกษา

ประเด็นสำคัญ (Theme)	2553 (เรื่อง) (รวม 87 เรื่อง)	2554 (เรื่อง) (รวม 80 เรื่อง)	2555 (เรื่อง) (รวม 88 เรื่อง)
การอยู่ร่วมกับผู้อื่นและปฏิบัติตนเพื่อความเป็นวิชาชีพ	32	32	31
เปิดทัศนคติในการมองโลกมองชีวิตให้กว้างขวางขึ้น	27	20	25
เรียนรู้และทำความเข้าใจตัวตนด้านใน	22	17	21
ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพและแนวคิดอื่นที่เกี่ยวข้อง	6	11	11

ประเด็นที่ 1 เรียนรู้ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นและปฏิบัติตนเพื่อความเป็นวิชาชีพ (Develop Personal and Professional Growth)

ข้อเขียนของนักศึกษาในประเด็นนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 หัวข้อย่อยคือ การเรียนรู้ศิลปะในการทำงานเป็นทีม (learning the art of team working) และการเกิดทัศนคติเชิงบวกต่อการทำงานในชุมชน (gaining positive attitude working in community) ทั้งนี้พบว่า ประสบการณ์ที่นำมาสู่การเรียนรู้ดังกล่าวมีทั้งประสบการณ์เชิงบวกและเชิงลบ

การเรียนรู้ศิลปะในการทำงานเป็นทีม (Learning the Art of Team Working)

จากการที่หลักสูตรกำหนดให้นักศึกษาต้องพักอาศัยและทำงานร่วมกับเพื่อนนักศึกษา 3-4 คน ตลอดระยะเวลาประมาณ 1 เดือนในโรงพยาบาลชุมชน และถูกมอบหมายประเด็นการทำงานเพื่อส่งเสริมสุขภาพ โดยมีบุคลากรสาธารณสุขเข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะที่ปรึกษาหรือผู้ร่วมงาน การปรับตัวในการทำงานกับผู้คนทั้งหมดจึงเป็นประสบการณ์ที่ต่างไปจากเงื่อนไขชีวิตเดิม เงื่อนไขกึ่งบังคับนี้เองที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่จะต้องทำงานเป็นทีม อาจเป็นการระมัดระวังที่จะไม่ให้เกิดความขัดแย้งด้วยการปรับท่าทีของตนเอง การลดการเอาตนเองเป็นใหญ่ การเรียนรู้ที่จะเข้าใจบุคลิกภาพของคนในทีม รวมทั้งเรียนรู้การจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น นักศึกษาได้สะท้อนว่า

“การทำงานเป็นทีมกับเพื่อนทำให้ได้เรียนรู้ว่า การทำงานนั้นเราต้องเจอคนหลายประเภท เราต้องเข้าใจถึงลักษณะนิสัยของคนที่เราทำงานด้วย ต้องปรับตัวให้เข้ากับคนที่เราทำงาน การที่เราจะรื่น หรือมั่นใจในตนเอง โดยไม่ฟังเสียงคนรอบข้างนั้นจะทำให้การทำงานเป็นไปอย่างยากลำบาก...เราจึงควรศึกษาลักษณะของคนที่เราทำงาน รวมทั้งสำรวจตัวเราว่าเป็นอย่างไร เพื่อปรับปรุงตัวเองให้ทำงานกับคนรอบข้างได้อย่างเป็นสุข สุขทั้งตัวเราเอง สุขทั้งคนที่เราทำงานด้วย”

“เข้าใจมุมมองของผู้อื่น เปิดใจกว้าง ได้รู้จักการทำงานและระดมความคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลร่วมกับผู้อื่น”

“การทำงานกับคนที่มีความคิดหลากหลายย่อมมีความขัดแย้งกันเป็นธรรมดา ควรมีความยืดหยุ่นให้อารมณ์ครอบงำ”

นอกจากประสบการณ์ตรงแล้วนักศึกษายังได้เรียนรู้การทำงานเป็นทีมจากประสบการณ์โดยอ้อมของทันตแพทย์หรือบุคลากรอื่น

ตารางที่ 2 แสดงประเด็นสำคัญและหัวข้อพร้อมรายละเอียดจากข้อเขียนที่สะท้อนจากนักศึกษาในภาพรวม ตั้งแต่ปีการศึกษา 2553-2555

ประเด็นสำคัญและหัวข้อ	ตัวอย่างข้อเขียนของนักศึกษา
<p>การอยู่ร่วมกับผู้อื่นและปฏิบัติตนเพื่อความเป็นวิชาชีพ</p> <ul style="list-style-type: none"> เรียนรู้ศิลปะในการทำงานเป็นทีมและการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ทักษะเชิงบวกต่อการทำงานในชุมชน 	<p>“เรียนรู่ว่าการทำงานในโรงพยาบาลเราควรจะทำได้อย่างไร ถึงจะเหมาะสมและไม่เป็นที่เดือดร้อนต่อตนเองและผู้อื่น”</p> <p>“เรียนรู้ในการเข้ากับคนในโรงพยาบาลที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมแตกต่างจากเรา”</p> <p>“เรียนรู้ในภาคปฏิบัติจากพี่ว่า การทำงานด้วยใจ เป็นอย่างไร”</p> <p>“รู้สึกปลื้มใจที่ชาวบ้านมีความเป็นมิตร และผูกพันกับพวกเรา แม้พวกเราใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนเพียงแค่ 1 เดือน”</p>
<p>เปิดกว้างทัศนคติในการมองโลกมองชีวิตให้กว้างขวางขึ้น</p> <ul style="list-style-type: none"> รับรู้โลกแห่งความเป็นจริงนอกรั้วมหาวิทยาลัยที่ซับซ้อน ประจักษ์ถึงข้อจำกัดในมุมมองของนักวิชาชีพ 	<p>“รับรู้ว่าสังคมไทยมีความเหลื่อมล้ำที่มากเกินไป ทำให้เห็นโลกกว้างขึ้น เปิดมุมมอง ทัศนคติต่าง ๆ มากขึ้น เข้าใจชีวิตมากขึ้น”</p> <p>“เห็นพลังของชุมชนในการช่วยเหลือผู้ที่ประสบปัญหา (ผู้พิการ)”</p> <p>“แนวคิดที่เรา (professional) ยึดถือ อาจจะไม่ได้อาจจะไม่ได้เป็นอย่างนั้นเสมอไป มีมุมมองและแนวคิดที่แตกต่างอยู่ในโลกนี้อีกมากมาย” “ได้เปิดใจ เปลี่ยนการมองอะไรกว้าง ๆ ไม่เป็นกรอบเล็ก ๆ</p>
<p>เรียนรู้และทำความเข้าใจตัวตนด้านใน</p>	<p>“6 ปีที่ผ่านมาอาจไม่เท่าการเรียนรู้แค่เดือนเดียวรู้จักตนเอง รู้จักและเข้าใจผู้อื่น”</p> <p>“การใช้ชีวิตร่วมกับคนอื่นที่ต่างความคิด ต่างพื้นฐาน ทำให้ได้ปรับเปลี่ยนมุมมองของตนเองจากการมองปัญหาแบบเด็ก ๆ อะไรก็ใหญ่โตไปหมด ทำให้รู้จักปล่อยวาง สำนวณตัวเองก่อนที่จะคาดหวัง หรือตัดสินคนอื่น”</p>
<p>ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพ และแนวคิดอื่นที่เกี่ยวข้อง</p>	<p>“ได้เรียนรู้ว่า การเข้าถึงชุมชนในเชิงบวก (positive approach) แท้จริงเป็นเรื่องที่ยาก”</p> <p>“ความล้มเหลวจากการจัดกลุ่มพูดคุยกับเด็กเพื่อทำโครงการ ทำให้ทางกลุ่มต้องถอยออกมามองชุมชนใหม่ เริ่มศึกษาชุมชนใหม่”</p>

“ได้เรียนรู้จากพี่ว่า การที่จะอยู่กับผู้อื่นได้ ต้องรู้จักชีวิตในมุมมองของคนอื่นด้วย คิดว่านี่คือการแสดงถึงความเอาใจใส่ผู้อื่นและนำมาซึ่งการทำให้ลูกน้องรัก (พี่ทันตแพทย์)”

“เรียนรู้จากเจ้าหน้าที่ในฝ่ายทันตสาธารณสุขว่า การเป็นหัวหน้าที่ดีควรเป็นอย่างไร”

มีทัศนคติเชิงบวกต่อการทำงานในชุมชน (Gaining Positive Attitude Working in Community)

จากเงื่อนไขในการเรียนรู้ที่นักศึกษาต้องพำนักและใช้ชีวิตในโรงพยาบาลชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกจากสาขาทันตกรรมชุมชนว่าสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ดีของนักศึกษาได้ ทำให้นักศึกษาเกิดทัศนคติเชิงบวกต่อการทำงานในชุมชน อันเป็นผลมาจากการมีประสบการณ์ตรงและอ้อมในช่วงเวลาดังกล่าว โดยประสบการณ์ตรงเกิดขึ้นในระหว่างการทำงานจริงร่วมกับทันตแพทย์ บุคลากรในโรงพยาบาลและบุคลากรสาธารณสุข ประสบการณ์โดยอ้อม ได้จากการสังเกต

การทำงานของบุคลากรดังกล่าว หรือจากการรับฟังเรื่องเล่าเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตของทันตแพทย์หรือบุคลากรในพื้นที่ ความประทับใจในการทำงานของบุคลากรดังกล่าวทำให้นักศึกษาเห็นบุคคลเหล่านั้นเสมือนเป็นต้นแบบ (role model) ในการใช้ชีวิต นักศึกษาสะท้อนว่า

“เห็นบุคลิกภาพอบอุ่น ความใจกว้าง การแบ่งปัน การวางตัว การมีน้ำใจ การใส่ใจกับบุคคลรอบข้างของทันตแพทย์ พี่เลี้ยง”

“ได้รู้ผ่านการปฏิบัติว่า การทำงานด้วยใจ เป็นอย่างไร เห็นพี่รักในงานที่ทำ เต็มที่กับชุมชน แทรกตัวอยู่ในชุมชนโดยไม่แปลกแยก”

“เห็นการใช้ชีวิตอย่างสมดุลของทันตแพทย์พี่เลี้ยง ได้เรียนรู้ว่าคำพูดไม่ได้สำคัญเท่าการกระทำ”

“พี่มีชีวิตเรียบง่าย ไม่มีมรดก พี่สอนพิเศษฟรีให้นักเรียนมัธยมในพื้นที่ และอธิบายว่า ตลอดชีวิตการทำงาน

ตั้งแต่เริ่มบรรจุเป็นข้าราชการจนถึงทุกวันนี้ สังคมได้ให้หลายสิ่งกับหมอ แล้วพ่อก็คิด เสมอว่าเราเป็นหมอจะคืนสิ่งใดให้กับสังคม”

“ส่วนตัวผมแล้วการที่ได้ฟังเรื่องเล่าของท่านตแพทย์พี่เลี้ยง ถือว่าเป็นประโยชน์ต่อตัวผมอย่างมาก เนื่องจากผมไม่เคยรู้เลยว่าการทำงานที่เราเข้าไปทำงานในโรงพยาบาลเราควรจะทำตัวอย่างไร วางตัวอย่างไรถึงจะเหมาะสม และไม่เป็นที่เดือดร้อนต่อตนเองและผู้อื่น... ทำให้ผมได้เข้าใจสภาพการทำงานภายในโรงพยาบาลชุมชนและเข้าใจการเข้าหาคน”

“ได้รับการดูแลที่ดีจากพี่ที่แม่ไม่เป็นทันตแพทย์พี่เลี้ยงถามพี่ว่าทำไมถึงติดกับพวกเรา พี่บอกว่า “พี่ก็คิดว่าพี่ได้มาแบบไหน พี่ก็ให้ไปแบบนั้น” หลังจากได้ยินฉันรู้สึกปลาบปล้มในประโยชน์ บางทีคนในเมืองอาจจะคิดซับซ้อนเกินไป อาจจะต้องมีเหตุผลมากมายมารองรับก่อนจะทำอะไรให้ใครได้สักอย่างหนึ่ง ทุกวันนี้ฉันคิดว่า การให้ในขอบเขตที่เราให้ได้คงจะทำให้สังคมเราดีขึ้นได้จริงๆ”

ประเด็นที่ 2 เรียนรู้ที่จะเปิดทัศนคติในการมองโลกมองชีวิตให้กว้างขวางขึ้น (Widening Perspective of Life)

การได้ออกจากรั้วมหาวิทยาลัยและสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท ทำให้นักศึกษาได้มีประสบการณ์ตรงในการพบปะผู้คนที่แตกต่างกันจากผู้คนที่แวดล้อมตนเองในชีวิตประจำวัน ได้สัมผัสจริงถึงชีวิต ความคิดของผู้คนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมที่ต่ำกว่าตนเอง ได้รับความทุกข์ยากของผู้คนในชุมชนและเห็นชีวิตและการทำงานของบุคลากรสาธารณสุขที่แตกต่างกัน หรือนักศึกษาคนหนึ่งสะท้อนว่า “อยู่ในคณะ 6 ปี เทียบไม่ได้กับลงชุมชน 1 เดือน” การได้สัมผัสผู้คนดังกล่าวนี้ทำให้นักศึกษาเห็นความเป็นจริงของชีวิตที่มีความแตกต่างหลากหลาย บางคนตีความเชื่อมโยงไปถึงโครงสร้างทางสังคมที่ไม่เท่าเทียม ไม่เป็นธรรมในสังคมไทย ทั้งนี้สามารถแบ่งประสบการณ์ที่นักศึกษาได้เรียนรู้ โดยสัมพันธ์กับกรอบอ้างอิงในการมองตนเอง เป็น 2 ประการ คือหากนักศึกษามองตนเองในฐานะคนคนหนึ่งในสังคม นักศึกษาจะสะท้อนการเรียนรู้ในประเด็นที่ว่าการศึกษาภาคสนามครั้งนี้ทำให้ตนเห็นความเป็นจริงที่ซับซ้อนของโลกและชีวิต แต่หากนักศึกษามองตนเองในฐานะทันตแพทย์ นักศึกษาจะสะท้อนว่าตนได้ทบทวนถึงทัศนคติและความรู้ของวิชาชีพทันตแพทย์ที่สามารถปฏิบัติได้จริงในบริบทชีวิตของคนในชุมชน

การเห็นความเป็นจริงที่ซับซ้อนของโลกและชีวิต (Perceive Complicated ‘Real’ World Outside University)

ประสบการณ์ในการเห็นความซับซ้อนของโลกและชีวิต นักศึกษาสะท้อนจากทั้งการเห็นด้านลบของชีวิต ผ่านความทุกข์ยากและความเหลื่อมล้ำของสังคม และสะท้อนจากการมองเห็นศักยภาพด้านบวก หรือทุนทางวัฒนธรรมสังคม เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ที่มีในชุมชน การร่วมมือกันแก้ไขปัญหาสาธารณะของชุมชน

“เห็นความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย และรับรู้ว่าสังคมไทยมีความเหลื่อมล้ำที่มากเกินไป เมื่อก่อนเคยเห็นแต่ในข่าว แต่วันนี้สัมผัสความเป็นจริง ทำให้เห็นโลกกว้างขึ้น เปิดมุมมองทัศนคติต่างๆ มากขึ้น เข้าใจชีวิตมากขึ้น..”

“ได้รู้ว่าชาวบ้านกว่าจะได้เงินมา เป็นเรื่องที่ยากลำบากมาก”

“เห็นพลังของชุมชนในการช่วยเหลือผู้ที่ประสบปัญหา (ผู้พิการ)”

“ได้พบคนในชุมชนที่เลี้ยงดูเด็กที่ไม่ใช่ญาติเหมือนลูกตนเอง ผมคิดว่า ความรู้สึกดีที่คนเรามีให้กันมันยิ่งใหญ่ได้ขนาดนี้เลยหรือ สังคมที่ดูเลวร้ายในทุกวันนี้ทำให้ผมต้องนึกสงสัยทุกทีว่าคนเราจะรักและดีต่อกันได้ขนาดนี้เลยหรือ แต่ก็ยังดีที่ได้รับรู้เรื่องราวดี ๆ ในสังคมที่ดูน่าย”

“ไม่สามารถบรรยายความรู้สึกได้ว่ามีความสุขแค่ไหนที่ได้สัมผัสชีวิตของคนในหมู่บ้าน มิตรไมตรีที่หยิบยื่นให้ ไม่ว่าจะ (นักศึกษา) และบ้านใดก็ได้ของฝากกลับมา เชิญกินข้าวเย็น บางบ้านเพียงเดิน ผ่านก็เดินออกมาทักทาย หยิบยื่นข้าวปลาอาหารมาให้”

“ในเวทีคืนข้อมูล เห็นความคิดชาวบ้านมีหลากหลายและชาวบ้านกล้าแสดงความคิดเห็น”

การทบทวนถึงความรู้และทัศนคติของวิชาชีพทันตแพทย์ในบริบทชีวิตของคนในชุมชน (Broadening Professional’s Point of View)

การได้เห็นความเป็นจริงของชีวิตชาวบ้าน ทำให้นักศึกษาทบทวนแนวคิดและการทำงานที่ตนได้เรียนมาว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุสุดอาจไม่เหมาะสมและดีที่สุดที่สุดในบริบทชีวิตจริง

“แนวคิดที่เรา (professional) ยึดถือ อาจจะไม่ได้เป็นอย่างนั้นเสมอไป มีมุมมองที่แตกต่างและแนวคิดที่แตกต่าง

อยู่ในโลกนี้อีกมากมาย”

“ได้เปิดใจ เปลี่ยนการมองอะไรกว้างๆ ไม่เป็นกรอบ เล็กๆ ที่คิดว่าอย่างนี้แหละถูก จริงๆ แล้วมันอาจจะไม่ใช่ ซึ่งมีอะไรมากกว่าที่เราู้และเห็น”

ประเด็นที่ 3 การเรียนรู้และทำความเข้าใจตัวตนด้านใน (Self-Exploration)

นักศึกษาในกลุ่มที่ได้พบและเผชิญกับสถานการณ์ที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงไปจากที่ตนเคยได้รับรู้และเข้าใจ เลือกลงเอนการทบทวนมุมมองและการรับรู้เกี่ยวกับตนเอง หรือที่เรียกว่าการสำรวจว่าตัวตนของตนที่แท้จริงเป็นอย่างไร (self-exploration) บางคนคิดที่จะเปลี่ยนการตัดสินใจใหม่ในบางประเด็นของชีวิต

“ได้ทำกิจกรรมกับคนที่เราไม่ชอบ แต่กลับพบสิ่งดีหลังจากที่ได้ทำงานร่วม ทำให้เห็นอคติของตนเองที่มีต่อผู้คน ได้เรียนรู้ว่าคนเราไม่ควรตัดสินคนอื่นด้วยความรู้สึกหรือความคิดของเราแต่ฝ่ายเดียว”

“เห็นความตาย อุบัติเหตุหมู่ที่เกิดขึ้นในโรงพยาบาล ทำให้ได้ทบทวนการดำเนินชีวิตที่ผ่านมา”

“รับรู้ความเหงาของผู้สูงอายุ ผ่านเรื่องเล่าผ่านการสังเกตความรักความผูกพันเสมือนแม่ลูก ระหว่างผู้สูงอายุกับสุนัข... จะไม่ปล่อยให้พ่อแม่เป็นอย่างนี้ คิดว่าจะเลือกโรงพยาบาลที่ใกล้บ้านที่สามารถดูแลพ่อแม่ได้”

“เมื่อเห็นความไว้วางใจ มีน้ำใจของชาวบ้าน กลับเห็นตัวเองว่าอยู่ในสังคมเมืองมานานทำให้ไม่สนใจคนรอบข้าง”

“ตลอดการฝึกภาคสนาม ได้ใช้ชีวิตร่วมกับคนอื่นที่ต่างความคิด ต่างพื้นฐาน ทำให้ได้ปรับเปลี่ยนมุมมองของตนเองจากการมองปัญหาแบบเด็กๆ อะไรก็ใหญ่โตไปหมด ทำให้รู้จักปล่อยวาง สำรวจตัวเองก่อนที่จะคาดหวัง หรือตัดสินคนอื่น การเรียนรู้ตลอดการฝึกภาคสนามเป็นบทเรียนชีวิตที่ทำให้รู้จักตนเองและลดความคาดหวังในผู้อื่นลง”

ประเด็นที่ 4 การได้ทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพและแนวคิดอื่นที่เกี่ยวข้อง (Deep Understanding of Health Promotion and Its Related Principle)

จากการเรียนการสอนเชิงนามธรรมในชั้นเรียน ทั้งเรื่องแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพ ตลอดจนแนวคิดเกี่ยวกับ

มานุษยวิทยาการแพทย์ และการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นฐานในการทำงานส่งเสริมสุขภาพกับคนในสังคม มาสู่การได้ปฏิบัติในพื้นที่จริงภายใต้แนวคิดดังกล่าว ทำให้นักศึกษาได้เข้าใจอย่างลึกซึ้งว่า แนวคิดทฤษฎีดังกล่าวมีความหมายว่าอย่างไร นักศึกษาสะท้อนว่า

“ได้เรียนรู้ว่า การเข้าถึงชุมชนในเชิงบวก (positive approach) แท้จริงเป็นเรื่องที่ยาก”

“ลึกซึ้งในสิ่งที่เคยเรียนมาว่า การเข้าใจคนอื่นและการพูดที่ถูกที่ควร ควรเริ่มจากการฟัง”

“สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการเข้าไปสัมผัสชุมชนก็คือ ‘การเข้าถึงคน’ ในการทำงานส่งเสริมสุขภาพ ‘การมองแบบองค์รวม’ มีความหมายเช่นไร คำที่ข้าพเจ้าคิดว่าเข้าถึงมากที่สุดจากการลงชุมชนครั้งนี้ คือ ทิศนะคนใน-ทิศนะคนนอก (insider’s -outsider’s points of view)”

“เรียนรู้จากความผิดพลาดในการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่ทำให้เรารู้สึกเกร็ง รู้สึกว่าเขาถูกประเมิน เมื่อได้ทบทวนตัวเองจึงทำงานแบบใหม่โดยเข้าไปคุยแบบเป็นกันเอง ทำให้เข้าใจในสิ่งที่เรียนรู้มากขึ้น เหมือนที่หนังสือ (ที่ภาควิชาให้เรียนรู้ก่อนออกภาคสนาม) บอกไว้ว่า เราไม่ควรเค้นถามในสิ่งที่เราอยากได้มากจนเกินไป ควรปล่อยให้คนพูดมีความสุขในการพูดด้วย ทำให้มันสมดุล”

วิเคราะห์และวิจารณ์ผลการศึกษา

จากจุดเริ่มต้นของการประเมินผลการเรียนรู้ของกระบวนการวิชาทันตกรรมชุมชนปฏิบัติ ผ่านการเขียนเรื่องเล่า โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่าเทคนิคการเล่าเรื่องที่มีความสำคัญที่อยู่ในความทรงจำ (Critical Incident technique) เพื่อประเมินผลการจัดการเรียนการสอนในเชิงวิชาการ แต่กลับพบว่า นักศึกษาได้รับการเรียนรู้ที่มากกว่าวัตถุประสงค์เชิงวิชาการที่กระบวนการวิชาตั้งไว้ โดยรวมไปถึง การเรียนรู้แง่มุมของชีวิตในความเป็นจริงของสังคมวัฒนธรรมไทย และการได้มีโอกาสสำรวจตัวตนของตนเอง แม้การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในเชิงวิชาการก็เป็นการได้รับความเข้าใจที่ลุ่มลึก (deep understanding) ซึ่งหมายถึงความรู้ที่ถูกประเมินวิเคราะห์ และ สังเคราะห์ เป็นข้อสรุปเฉพาะตนของนักศึกษา และเป็นการเรียนรู้ระดับสูงสุดคือระดับที่ 6 ตามแนวคิดของ มาซาโน และ เคนดอล (Marzano, Kendall 2007) สิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็น ความสำคัญอย่างยิ่งของการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ในการปฏิบัติจริงในการจัดการ

เรียนการสอนในสายทันตแพทยศาสตร์ ซึ่งหลักสูตรทันตแพทยศาสตร์ควรให้ความสนใจ โดยแท้จริงแล้วการเรียนรู้แทบทั้งหมดของการจัดการเรียนการสอนทันตแพทยศาสตร์เป็นการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ และแต่ละบุคคลก็มีข้อสรุปของการเรียนรู้ที่มีลักษณะเฉพาะ ดังจะเห็นได้จากงานของ บริบูรณ์ คุตระกุล (2553)⁽¹¹⁾ ที่ชี้ให้เห็นว่า นักศึกษาทันตแพทย์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติงานในคลินิกก็มีวิธีการประเมินการเรียนรู้ของตนเอง โดยนักศึกษาสามารถให้ความหมายได้ว่า อะไรคือการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ และสามารถประเมินได้ว่าตนเกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพหรือไม่ เพียงใด และที่สำคัญแม้ในการเรียนรู้ในสายคลินิก นักศึกษายังได้เรียนรู้แง่มุมของจริยธรรม และเรียนรู้การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเอง อาจารย์ และผู้ป่วยด้วย มิใช่เพียงเรียนรู้ทักษะฝีมือในการทำหัตถการเท่านั้น งานวิจัยในต่างประเทศของ Mofidi และคณะ (2003) ซึ่งเป็นการศึกษาประสบการณ์ภาคสนามของนักศึกษาทันตแพทย์ในมหาวิทยาลัย นอร์ทแคโรไลนา สหรัฐอเมริกาที่ฝึกปฏิบัติงานคลินิกในชุมชน ในปีพ.ศ.2003 ก็บ่งชี้ความสำคัญของการเรียนรู้ผ่านการฝึกปฏิบัติงานจริง โดยลักษณะการจัดการเรียนการสอนเป็นการจัดการศึกษาที่หมุนเวียนเป็นกลุ่มเล็ก ๆ โดยหมุนเวียนทั้งในคลินิกที่ทำการรักษาโรคและคลินิกที่ทำงานด้านสาธารณสุข สำหรับกลุ่มหรือสถานที่ที่นักศึกษาทำงานมีทั้งในกลุ่มคนไข้ที่ต้องการการดูแลเป็นพิเศษ โรงพยาบาลชุมชน และสถาบันที่นักศึกษาไปฝึกงาน การประเมินผลใช้วิธีให้นักศึกษาเขียนสะท้อนการเรียนรู้โดยเรื่องเล่าที่อยู่ในความทรงจำ (Critical Incident Technique) การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า การจัดการศึกษาผ่านประสบการณ์ในพื้นที่จริง ช่วยให้นักศึกษารู้สึกมั่นใจว่าตนมีภาพลักษณ์ของนักวิชาชีพ และภาคภูมิใจในบทบาทของตนที่มีความสำคัญต่อชีวิตของคนไข้⁽¹²⁾ จากผลการศึกษาอาจกล่าวได้ว่าการจัดการศึกษาในวิชาทันตกรรมชุมชนปฏิบัติของสาขาวิชาทันตกรรมชุมชน คณะทันตแพทยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สอดคล้องกับข้อเสนอของ Kay (2007)⁽¹³⁾ ที่ว่า ในทิศทางที่การจัดการศึกษาทางการแพทย์วางอยู่บนความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์การแพทย์และการยึดเอาการเรียนรู้ในโรงพยาบาลเป็นศูนย์กลางนั้น การจัดการศึกษาทันตแพทยศาสตร์ในระดับปริญญาตรีจำเป็นต้องเคลื่อนไปในแง่มุมของทันตแพทยศาสตร์เพื่อชุมชน (Dentistry for the community) ทั้งนี้เพราะการเข้าไป

เรียนรู้ในชุมชนจะเป็นเงื่อนไขที่ทำให้นักศึกษาเอาตัวเข้าไปเกี่ยวข้องกับชีวิตคนในชุมชนโดยตรงและก่อให้เกิดความรับผิดชอบต่อสังคม (Social responsibility) และความรับผิดชอบต่อวิชาชีพของตนเอง (Professional responsibility) อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการขอบเขตของการศึกษานี้ให้ความสนใจหลักกับทัศนคติของนักศึกษาต่อการจัดการเรียนการสอนจึงมิได้เก็บข้อมูลในส่วนของชุมชนและหน่วยงานหรืออาจารย์ภาคสนามซึ่งควรที่จะได้มีการศึกษาต่อไป

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาพบว่า การจัดการประสบการณ์การเรียนรู้ของกระบวนวิชาทันตกรรมชุมชนปฏิบัติ ไม่เพียงแต่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาในหลักสูตรทั้ง 3 ประการ คือ นักศึกษาเข้าใจวิถีชีวิตของทันตแพทย์ที่ทำงานในชุมชน เข้าใจวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ส่งผลต่อสุขภาพ และ เข้าใจแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพแนวใหม่และแนวคิดอื่นที่สัมพันธ์กับการส่งเสริมสุขภาพเท่านั้น ที่สำคัญนักศึกษายังได้สะท้อนให้เห็นว่าการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริงในกระบวนวิชาทันตกรรมชุมชนปฏิบัติ นั้น ทำให้นักศึกษาก้าวข้ามการเข้าใจภาคทฤษฎีอย่างผิวเผิน (superficial learning) มาเป็น “การเข้าใจอย่างลึกซึ้ง” (deep understanding) เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และทันตแพทย์ที่ทำงานในชุมชน นอกจากนี้ยังได้สะท้อนว่า กระบวนวิชานี้ได้เอื้อโอกาสให้นักศึกษาได้ใช้ชีวิตสัมพันธ์กับผู้คนที่แตกต่างกันหลากหลาย ส่งผลให้นักศึกษามีทัศนคติต่อโลกและชีวิตที่กว้างขวางขึ้น ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการทำงานในชุมชน และได้มีโอกาสทบทวนและพิจารณาด้านในตัวตนของตนเอง (introspection) ทั้งนี้ประเด็นที่นักศึกษาเลือกให้ความสำคัญสูงสุดตามลำดับคือ 1) การเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นและเรียนรู้ในการปฏิบัติตนเพื่อความเป็นวิชาชีพ 2) การเรียนรู้ที่จะเปิดทัศนคติในการมองโลกมองชีวิตให้กว้างขวางขึ้น 3) การเรียนรู้และทำความเข้าใจตัวตนด้านใน และ 4) การได้ทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพและแนวคิดอื่นที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังพบว่า การประเมินผลการจัดการเรียนการสอนจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับวิธีการเชิงคุณภาพเพื่อให้นักศึกษาได้มีโอกาสนำเสนอสิ่งที่ตนได้เรียนรู้โดยไม่ถูกตีกรอบด้วยประเด็นคำถามแบบปลายปิด และพบว่ามีความจำเป็นต้องมีเครื่องมือหรือเทคนิคที่ช่วยให้นักศึกษาสามารถสะท้อน หรือถ่ายทอดประสบการณ์

และการเรียนรู้ที่ตนเองได้รับ โดยเครื่องมือดังกล่าวควรช่วยให้ นักศึกษาสามารถสะท้อนการเรียนการสอนแบบวิเคราะห์ (reflective analysis) และ สะท้อนทุกมิติของการเรียนรู้ ทั้งด้านพุทธิปัญญา อารมณ์ความรู้สึก และด้านการแสดงออก ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนทันตแพทยศาสตร์ศึกษาจึงควร ให้ความสนใจกับการช่วยให้ทั้งผู้สอนและผู้เรียนมีทักษะใน การประเมินผลการเรียนการสอนด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ และ การศึกษานี้พบว่าเครื่องมือที่เรียกว่า การสะท้อนเหตุการณ์ สำคัญที่อยู่ในความทรงจำ (Critical Incident Technique) มีความเหมาะสมในการช่วยให้นักศึกษาได้สะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้น และการเรียนรู้ที่ได้รับได้อย่างดีเยี่ยม โดยพบว่าเครื่องมือดังกล่าวจะใช้ได้ดีก็ต่อเมื่อสถานการณ์การเรียนรู้หรือเหตุการณ์ ที่นักศึกษาต้องเผชิญจะต้องต่างจากเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันอย่างสิ้นเชิง

เอกสารอ้างอิง

1. Billett, S. Learning through practice. In: Stephen B. (ed.) *Learning through Practice: Models, Traditions, Orientations and Approaches*. New York: Springer; 2010:1-20.
2. Henzi D, Davis E, Jasinevicius R, Hendricson W. The students' own words: what are the strengths and weakness of the dental school curriculum. *J Dent Educ* 2007; 71(5): 632-645.
3. Lofmark A. Facilitating and obstructing factors for development of learning in clinical practice: a student perspective. *J Adv Nurs* 2001; 34(1): 43-50.
4. Wald HS, Ries SP. Beyond the margin: reflective writing and development of reflective capacity in medical education. *J Gen Intern Med* 2010. July; 25(7): 746-749.
5. Marzano RJ., Kendall, JS. *The New taxonomy of educational objectives*. 2007. California: Corwin Press.
6. Vivekananda-Schmidt P. Lessons from medical students' perceptions of learning reflective skills: a multi-institutional study. *Med Teach* 2011; 33: 846-850.
7. Dornan T. et. al. *Medical Education: Theory and Practice*. 2011. London: Elsevier.
8. Atkin S. and Murphy K. Reflection: A Review of the Literature. *J Adv Nurs* 1993; 18: 1188-1192.
9. Brigley S. Development reflective clinical practice in effective learning and teaching. In: John S., Sharon H. and Ian T. (ed.) *Medical, Dental and Veterinary Education*. London: Kogan. 2003;180-195.
10. Hettage R. and Steinlin M. The Critical Incident Technique in knowledge management-Related Context. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/za>. 2006.
11. Borriboon K. et al. Defining "effective learning" in dental clinical practice: a qualitative study in fifth and sixth year dental students at The Faculty of Dentistry, Chiang Mai University, Thailand. Poster presented at AMEE 2002, Lyon, France, 25-29 August 2002.
12. Mofidi M. et al. Dental students' reflections on their community-based experiences: the use of Critical Incidents. *J Dent Educ* 2003; 67(5):515-523.
13. Kay, EJ. Dental education-where it needs to be. Dentistry for the community 2006. *Br Dent J*. 2007; 202(13): 1.